

Wpływ pandemii COVID-19 na gospodarkę wybranych krajów Unii Europejskiej

Izabela Sienkiewicz

PRACOWNICA BIURA EDUKACJI NARODOWEJ INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W WARSZAWIE, DOKTORANTKA SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE; INTERESUJE SIĘ SZEROKO POJĘTĄ TEMATYKĄ DOTYCZĄCĄ GRECJI ORAZ PROBLEMATYKĄ MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH W XX I XXI WIEKU.

E-MAIL: I.KUBASIEWICZ@GMAIL.COM

ORCID: 0000-0001-6834-1280

Abstract

Nowy, niejasny do końca wirus był szokiem dla świata dwudziestego pierwszego wieku. Jednak poza względami zdrowotnym i społecznym, spowodował także wstrząs w gospodarce. Łatwość, z jaką wydaje się przenosić, w połączeniu z rosnącą liczbą nowych przypadków oraz stosowaniem środków dystansowania społecznego, stworzyły atmosferę strachu i niepokoju. Izolacja, niezbędna dla powstrzymania rozprzestrzeniania się wirusa, wymaga zastosowania środków nadzwyczajnych ograniczających wolności obywatelskie, czego skutkiem jest wyhamowanie gospodarek krajów dotkniętych pandemią.

Poszczególne kraje stosowały różne elementy polityki gospodarczej, by ograniczyć skalę recesji. Artykuł ma na celu zobrazowanie wpływu pandemii na gospodarkę Unii Europejskiej, z uwzględnieniem czynników popytowych i podażowych.

Key words: COVID, koronawirus, pandemia, recesja gospodarcza, Tarcza Antykrzysowa

Kody JEL: O11, O16, E02

---

¹ Artykuł został opracowany na podstawie pracy zaliczeniowej pt. "Dlaczego pandemia koronawirusa prowadzi do recesji gospodarczej (czynniki popytowe i podażowe)" w ramach przedmiotu „Polityka gospodarcza” na stacjonarnych studiach doktoranckich w KES SGH w roku akademickim 2020/2021.

Wstęp

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawić przebieg i skutki pandemii koronawirusa dla gospodarek poszczególnych krajów Unii Europejskiej. Omówione zostały stanowiska organów unijnych w ramach walki z pandemią, reakcje fiskalne i pieniężne podjęte, by chronić gospodarkę przed skutkami ich zamknięcia w wybranych krajach UE oraz spojrzenie na kryzys przez pryzmat wskaźników makroekonomicznych.

Geneza problemu

Koronawirusy są powszechne na świecie, to patogeny wywołujące zakażenia u człowieka oraz u wielu zwierząt. Do wybuchu obecnej epidemii rozpoznano już sześć koronawirusów wywołujących zakażenia u ludzi. Większość nie powoduje poważniejszych objawów, niż infekcje górnych dróg oddechowych lub zapalenie oskrzeli. Jednak dwa z nich mogą prowadzić nie tylko do poważnych infekcji i zaburzeń oddechowych, ale w konsekwencji również do śmierci, tj. zidentyfikowany w 2002 roku koronawirus zespołu ciężkiej niewydolności oddechowej (SARS-CoV) oraz wykryty w 2012 roku koronawirus bliskowschodniego zespołu oddechowego (MERS-CoV). Obecna pandemia rozpoczęła się pod koniec roku 2019 i już na początku stycznia 2020 roku nowy czynnik zakaźny został zidentyfikowany. Okazał się być nim wirus zaliczany do rodziny Coronaviridae. To on spowodował wybuch epidemii wirusowego zapalenia płuc w mieście Wuhan w Chinach. Początkowo nazwano go roboczo 2019-nCoV, jednak obecnie znany jest już pod właściwą nazwą: SARS-CoV-2.

Pandemia koronawirusa SARS-CoV-2 niespodziewanie uderzyła w Europę, doprowadzając do niespotykanych dotąd sytuacji. Gwałtownie rosnąca od lutego 2020 r. liczba zainfekowanych chorobą nazwaną COVID-19 zdezorganizowała pracę unijnych organów oraz służb i administracji państw członkowskich. Było to efektem dezinformacji związanej z brakiem wiedzy o nowej chorobie oraz skąpy i niejasny wiadomościami z Chin, pierwszego ogniska pandemii. Pierwsze wzmianki o powstałym zagrożeniu oraz rozwijającej się epidemii docierające z Włoch – europejskiego epicentrum choroby – były bagatelizowane zarówno przez władze, jak i samych obywateli. Gdy liczba zainfekowanych we włoskich szpitalach przekroczyła wydolność tamtejszego systemu zdrowia, a setki ciałabierane były przez wojskowe ciężarówki, Europą zawładnął strach. Wirus szybko rozprzestrzenił się po wszystkich państwach Unii, choć liczba zakażonych bardzo różniła się w zależności od kraju. By spłaszczyć krzywą zachorowań rządzący postanowili wprowadzić „lockdown” (ang.), czyli ograniczenie do minimum wszelkiej aktywności i życia obywateli, narzucając wiele nakazów i zakazów w kwestii podróżowania, korzystania z usług, przemieszczania się po miastach, a ostatecznie również wychodzenia z domu. W wielu krajach zamknięto większość instytucji publicznych, a także większość usług i zakładów pracy, anulowano wydarzenia kulturalne, sportowe i innego typu oraz zakazano zgromadzeń publicznych. Państwa najbardziej dotknięte – Włochy i Hiszpania – zezwoliły na działalność jedynie tych sektorów, które były kluczowe dla funkcjonowania kraju. Zamknięty został ruch transgraniczny, zaś osoby przybyłe z zagranicy poddawane były kwarantannie – przymusowemu zamknięciu na przynajmniej 14 dni – by powstrzymać ich kontakt z innymi ludźmi. Ostatecznie lockdown przyniósł oczekiwane efekty. Wirus zaczął ustępować, dzienna liczba nowych zachorowań oraz zgonów zmniejszały się coraz bardziej. Choć do chwili zakończenia prac nad niniejszym artykułem, tj. początku maja 2021 r., wirus nadal utrzymuje się w Europie, a każdego dnia zarażane są nowe osoby, można powiedzieć, że kryzys zdrowotny został, jak dotąd zażegnany, a wartości są bardzo niewielkie w porównaniu z początkami pandemii. Państwa Unii Europejskiej stanęły jednak przed nowym problemem, który dał o sobie znać już po kilku tygodniach zamknięcia. Zamrożenie gospodarki spowodowało negatywne konsekwencje ekonomiczne. Dla przedsiębiorstw zatrzymanie działalności wiązało się z ogromnymi stratami i brakiem przychodów, co niejednokrotnie skutkowało ich upadłością. Inne przenosiły działalność do sieci, by w ten sposób choć w części rekompensować straty. Większość musiała jednak zrezygnować z jakichkolwiek inwestycji i rozwoju, wykorzystując swoje zapasy gotówki i redukując miejsca pracy. Efektem tego, było zazwyczaj rosnące bezrobocie oraz społeczne niezadowolenie. By powstrzymać negatywne konsekwencje lockdownu zarówno organy Unii Europejskiej jak i władze państwowe podjęły wyjątkowe działania pieniężne i fiskalne. Powstały programy pomocy dla przedsiębiorstw

i pracowników, przekazywane były ogromne świadczenia finansowe, wiele podmiotów zostało zwolnionych z płacenia części lub całości podatków, czy innych należności lub ich spłata była odroczone w czasie. Rozmowy z bankami przyniosły również efekty w postaci gwarancji bankowych, bądź preferencyjnych kredytów, czasami bez konieczności ich późniejszej spłaty. Potężne środki przetransferowane na rynki spowodowały, że wiele przedsiębiorstw przetrwało kryzys, a obywatele nie zostali pozostawieni bez opieki państwa. Skutkiem pandemii i reakcji państwowej był bardzo duży spadek PKB w krajach Unii. Wydatki rządowe oparte na zadłużeniu bardzo obciążały budżety krajowe oraz pogłębiły dług publiczny. Realne skutki dało się zauważyć we wskaźnikach gospodarczych publikowanych co miesiąc. Bezrobocie wzrosło, choć nie do tego stopnia, jaki osiągnęłoby bez interwencjonizmu państwa. Wskaźnik inflacji wyraźnie spadł, osiągając czasami wartości ujemne w ujęciu miesięcznym. Również wymiana handlowa znacznie osłabła, zarówno w Unii Europejskiej, jak i na rynkach międzynarodowych. Rynki finansowe początkowo zareagowały bardzo gwałtownie, osiągając niespotykane spadki w bardzo krótkim czasie. Po intensywnej reakcji wykresy zaczęły jednak pokazywać powolne, choć systematyczne, wzrosty. Walka z pandemią była dla Unii Europejskiej i jej członków trudnym wyzwaniem, które w początkowej fazie mocno zachwiało jej podstawami ekonomicznymi.

Pandemie są potencjalnie jednymi z największych ryzyk, szczególnie we współczesnym, wysoce zglobalizowanym świecie. Mogą powodować wysoką zachorowalność i śmiertelność, a także wywoływać negatywne skutki społeczno-ekonomiczne. Koronawirus wywołał przeciągającą się globalną recesję, ale część analityków twierdzi, że gospodarka szybko powróci do formy. Czas trwania pandemii pozostaje nieokreślony, ponieważ po pierwszej fali nastąpiła druga i trzecia. Wszystko to składa się na bezprecedensową sytuację na arenie międzynarodowej, która spowodowała istotne zmiany w dynamice społecznej, demograficznej, organizacji produkcji, transferze wiedzy oraz perspektywach bezpieczeństwa i dobrobytu obywateli. Oprócz zmian i dostosowań wewnętrznych, pandemia zmieniła międzynarodowe stosunki gospodarcze i spowodowała poważne zmiany na rynkach światowych, a także w geopolityce.

Reakcja organów Unii Europejskiej

W wyjątkowych okolicznościach spowodowanych epidemią COVID-19, wszelkiego rodzaju przedsiębiorstwa borykały się z poważnym brakiem płynności finansowej. Szczególnie zagrożone były małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP). Reakcja Unii Europejskiej była zdecydowanie spóźniona, jak przyznała w kwietniu 2020 r. przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen w przemówieniu wygłoszonym na sesji plenarnej Parlamentu Europejskiego. Państwa członkowskie w pierwszych stadiach rozwoju pandemii były zdane na siebie. Dopiero w marcu przywódcy unijni zadecydowali o priorytetowych kwestiach, jak ograniczenie rozprzestrzeniania wirusa, tymczasowe ograniczenie niepotrzebnych podróży do UE i między krajami Unii oraz zapewnienie zaopatrzenia w sprzęt medyczny. UE uruchomiła cztery wspólne procedury zamówień publicznych na maski i inny sprzęt ochrony osobistej, a także uregulowała jego eksport poza UE, aby zapewnić odpowiednią podaż we wszystkich państwach członkowskich oraz podjęła wysiłki, by zwiększyć produkcję środków ochrony indywidualnej. Ponadto, wsparcie Unii przyspieszyło badania nad lekami i szczepionkami, a także chroniło miejsca pracy, przedsiębiorstwa i gospodarki krajów członkowskich. Zorganizowano także pomoc obywatelom w krajach trzecich.

Aby zaradzić skutkom gospodarczym epidemii COVID-19 oraz umożliwić państwom członkowskim wprowadzanie rozwiązań łagodzących skutki ekonomiczno-gospodarcze Komisja Europejska wdrożyła dla państw członkowskich narzędzia pomocowe, zmierzające do zapewnienia przedsiębiorstwom – w szczególności MŚP – płynności dostępu do finansowania w okresie niespodziewanego niedoboru środków spowodowanych pandemią COVID-19. Za zgodne z prawem unijnym zostaną uznane mechanizmy stosowane przez państwa członkowskie: pomoc finansowa w postaci dotacji bezpośrednich, zaliczkizwrotne, ulgi podatkowe lub w ramach ustanowionych programów pomoc finansowa do 800.000 EUR na zaspokojenie pilnych potrzeb, które państwa członkowskie będą mogły przyznać przedsiębiorstwom, które w dniu 31 grudnia 2019 r. nie znajdowały się w trudnej sytuacji. Kolejne dopuszczalne formy pomocy to zabezpieczenia pożyczek w postaci gwarancji państwowych, dla pożyczek zaciąganych przez przedsiębiorstwa w bankach,

w celu zapewnienia możliwości otrzymania pożyczki; subsydiowane pożyczki ze środków publicznych dla przedsiębiorstw, udzielane przez państwa członkowskie przedsiębiorstwom na zaspokojenie nadspodziewanych potrzeb kapitałowych i inwestycyjnych; gwarancje dla banków - niektóre państwa członkowskie planują wykorzystać istniejące zdolności banków w zakresie udzielania pożyczek jako kanał wsparcia dla firm, w szczególności MŚP; krótkoterminowe ubezpieczenia kredytów eksportowych. Większość państw członkowskich wprowadziła pakiety pomocy gospodarczej i finansowej, aby zahamować skutki ekonomiczne pandemii COVID-19 (Kudelska 2020).

Komisja Europejska w celu ochrony przedsiębiorstw i aktywów o kluczowym znaczeniu podjęła szereg działań, by zapewnić państwom członkowskim elastyczność niezbędną do finansowego wspierania ich systemów opieki zdrowotnej, przedsiębiorstw i pracowników, m.in. przeznaczyła 37 miliardów euro na zapewnienie przez państwa członkowskie płynności małym przedsiębiorstwom i sektorowi opieki zdrowotnej; zatwierdziła 41 krajowych środków pomocowych wprowadzonych przez 16 państw członkowskich, które zapewniają płynność przedsiębiorstwom w tych krajach. Ponadto zaproponowała utworzenie SURE, programu ograniczającego ryzyko bezrobocia i pomagającego pracownikom utrzymać dotychczasowe dochody, a przedsiębiorstwom utrzymać działalność – program dysponuje 100 mld EUR dostępnymi w formie pożyczek. UE zapowiedziała również przeznaczenie środków funduszu pomocy europejskiej dla osób najbardziej potrzebujących; zaproponowała szczególne środki wspierania rybaków i rolników, a także brak limitu transferów między funduszami lub między regionami, brak limitów wydatków na cele polityk państw oraz brak wymagań dotyczących współfinansowania; zaproponowała instrument wsparcia kryzysowego dla sektora opieki zdrowotnej, dzięki któremu 3 miliardy euro przeznaczone na wsparcie państw członkowskich; przyjęła wytyczne w sprawie kontroli inwestycji zagranicznych w czasach kryzysu zdrowia publicznego i związanego z tym kryzysu ekonomicznego.

Wszystkie państwa, na różny sposób zdecydowały się na wprowadzenie rozwiązań wspomagających swoich obywateli i gospodarkę. Zakres pomocy przyznanej przez poszczególne kraje waha się od kilkudziesięciu do kilkuset miliardów euro. W Europie największe kwoty na zwalczanie pandemii i jej skutków przeznaczyła Francja i Wielka Brytania (kilkaset miliardów euro) oraz Niemcy i Hiszpania (ponad sto miliardów euro). (Stawicka, Stawicki 2020, s. 5-6).

Aby poradzić sobie ze społeczno-gospodarczymi konsekwencjami pandemii, przywódcy UE zdecydowali utworzyć nadzwyczajny fundusz odbudowy o nazwie NextGeneration UE i wartości 750 mld EUR. Priorytetem to inwestycje w transformację ekologiczno-cyfrową. Rada Europejska uzgodniła długoterminowy budżet UE na lata 2021–2027, który ma w najbliższych latach napędzić wzrost oraz wesprzeć obywateli, firmy i gospodarkę. Wieloletni budżet i fundusz odbudowy będą warte aż 1 074,3 mld EUR. Wraz z kwotą 540 mld EUR już rozdysponowaną na zabezpieczenia dla pracowników, firm i państw członkowskich, łączny unijny pakiet odbudowy ma wartość 2 364,3 mld EUR. Europejski Bank Centralny zaoferował dodatkowe 1 350 mld EUR w ramach programu skupu obligacji, który ma pomóc rządów w czasie kryzysu (Stawicka, Stawicki 2020, s. 6).

Wybrane działania

Kryzys wywołany pandemią i konieczność wprowadzenia kwarantanny zmobilizował rządy do uruchomienia pakietów antykryzysowych (Górny 2020). Niezależnie od różnic poszczególnych gospodarek, zestaw problemów do rozwiązania jest zbliżony. Jeden z głównych instrumentów polityki gospodarczej stosowanych podczas pandemii to globalny wzrost wydatków publicznych, by skompensować spadek wydatków prywatnych – konsumpcyjnych i inwestycyjnych. Państwa same zwiększają wydatki albo zmniejszają obciążenia podatkowe. Drugi główny instrument to polityka monetarna. W zasadzie działania były podobne do tych jak w kryzysie z 2008 r. tj. spadek stóp procentowych niemal do zera, plus luzowanie ilościowe. W dłuższej perspektywie kryzys może skutkować m.in. częściowym odwrótem od globalizacji, wyższym zadłużeniem czy zmniejszeniem różnic w potencjale gospodarczym między UE i USA, a Chinami.

Według Banku Światowego koszty pandemii można podzielić na trzy główne kategorie: około 12 proc. całkowitych kosztów pochodzi z umieralności, 28 proc. wynika z dużej absencji pracowniczej, ale aż 60 proc. – ze zmian psychologicznych, czyli z dążenia ludzi do uniknięcia zarażenia. Oznacza to, że koronawirus nie musi być śmiertelny i mieć współczynników śmiertelności tak wysokich jak np. wirus ebola, aby był ekonomicznie kosztowny (Sieroń 2020, s. 1).

Pandemia koronawirusa uruchomiła trzy kluczowe czynniki makroekonomiczne: globalny wstrząs popytowy, globalny wstrząs podaży oraz wojnę o ropę, która zepchnęła ceny do wieloletnich minimów (Jakobsen 2020).

Cykli koniunkturalny, wzrost i recesja są naturalnymi zjawiskami w gospodarce rynkowej, tak naturalnymi jak odpływy i przyływy morza, czy fazy księżycy. Recesja jest naturalnym mechanizmem oczyszczania gospodarki z nieefektywnych jednostek gospodarujących i przywracania równowagi zachwianej w okresie wzrostu gospodarczego. Wahań koniunkturalnych nie można sprowadzać do jednego tradycyjnie pojmowanego zestawu zjawisk, jakimi są fluktuacje produkcji, zatrudnienia i inwestycji. Należy je traktować jako cały zestaw zjawisk wzajemnie oddziałujących na siebie. [...]Przez szoki ekonomiczne rozumie się [...]nieprzewidywalne zdarzenia gospodarcze i/lub polityczne pobudzające wzrost gospodarczy (pozytywne) lub będące przyczyną recesji. Mogą one prowadzić do wcześniejszego ożywienia w gospodarce, niż wynikałoby to z normalnego przewidywanego przebiegu cyklu, do nagłego wcześniejszego załamania koniunktury i recesji lub też do wyższego, niż przewidywane zgodnie z tendencją tempa wzrostu gospodarczego i dłuższej fazy zwyżkowej lub też do głębszej i bardziej długotrwałej recesji” (Bukowski 2011, 23-24).

Pod pojęciem recesji kryje się zjawisko makroekonomiczne, które polega na zahamowaniu tempa wzrostu gospodarczego. Skutkiem najczęściej jest spadek produktu krajowego brutto. Recesja występuje wtedy, gdy odnotujemy minimum dwa kwartały ujemnego wzrostu produkcji. Słowo pochodzi od łacińskiego „recessio”, które oznacza „cofanie się” oraz recedere, czyli o „ustępować”, „cofać się”. Wśród objawów recesji wymienia się najczęściej wzrost bezrobocia, spadek produkcji przemysłowej i zmniejszanie się konsumpcji. W zależności od liczby bezrobotnych, recesja może być głęboka albo płytka.

Państwa członkowskie UE wprowadziły środki budżetowe, wspierające płynność i inne środki polityki wewnętrznej, aby zwiększyć zdolności krajowych systemów opieki zdrowotnej i udzielić pomocy obywatelom oraz branżom szczególnie dotkniętym skutkami pandemii. Kryzys związany z koronawirusem stanowi wyzwanie dla europejskiej gospodarki i źródeł utrzymania. Komisja Europejska za istotne uważa, by chronić sektory o krytycznym znaczeniu dla gospodarki, lecz także aktywa, technologie i infrastrukturę, a co najistotniejsze, zapobiegać bezrobociu. Skutki gospodarcze kryzysu związanego z koronawirusem są w poszczególnych sektorach i przedsiębiorstwach różne, a także zależą od szeregu czynników, m.in. od tego, czy możliwe jest dostosowanie się do zakłóceń w łańcuchach dostaw oraz czy komponenty są składowane lub czy dany sektor działa na zasadzie produkcji „dokładnie na czas” (Komisja Europejska 2020).

Gospodarki rozwinięte ucierpiały najbardziej, ale gospodarki wschodzące również odczuły widoczny spadek. Warto zauważyć, że w 2009 roku, wraz z nadejściem kryzysu finansowego, gospodarki rozwinięte, jako całość spadły o -3,3% PKB, tym rozwijającym się udało się osiągnąć łączny wzrost o +1,2% PKB (Sieroń 2020, s. 1).

Początkowo porównywano chorobę COVID-19 z SARS, co miało sens, biorąc pod uwagę typ wirusa oraz miejsce wybuchu epidemii. Tamta pandemia spowolniła tempo wzrostu realnego PKB Chin z 10,5 proc. w pierwszym kwartale 2003 r., do 8,9 proc. w drugim kwartale 2003 r., aby odbić już w następnym kwartale. Właśnie ze względu na te na niewielkie koszty SARS dla PKB Chin, inwestorzy przez długi czas lekceważyli koronawirusa. Wpływ ekonomiczny COVID-19 będzie znacznie większy i długofalowy. Wynika to z faktu, że rola Chin w światowej gospodarce wzrosła, kraj stał się mocniej związany z resztą świata, będąc istotnym elementem globalnych łańcuchów dostaw, co może mieć znaczny oddźwięk dla międzynarodowych firm (Komisja Europejska, 2020). Obecna epidemia ma również zdecydowanie szerszy zasięg. W wypadku SARS było 8096 zachorowań w 37 krajach, a zainfekowanych koronawirusem zostało już ponad 152 mln osób, zaś 3,20 mln osób zmarło (Hubicz 2020).

W opublikowanym w styczniu 2021 r. raporcie Międzynarodowy Fundusz Walutowy przewiduje, że aktywność w światowej gospodarce wzrośnie w tym roku o 5,5%, po załamaniu o 3,%. w 2020 r. Prognoza na 2022 r., zakłada wzrost PKB o 4,2%. Fundusz ocenia, że PKB strefy euro odbije się w tym roku o 4,2%. po załamaniu o ponad 7% w 2020 r. Prognoza z października przewidywała wzrost PKB o 5,2%. Najbardziej pogorszyły się rokowania Włoch, ale też Niemiec i Francji. Spowodowały to przedłużające się restrykcje wynikające z drugiej i trzeciej fali wirusa. Według MFW, także Wielka Brytania nie może liczyć na spontaniczne odbicie aktywności ekonomicznej. PKB brytyjskiej gospodarki po załamaniu o 10% w 2020 r. w tym roku wzrosnąć ma o 4,5%., zamiast o niemal 6%.

W październiku MFW spodziewał się wzrostu PKB Polski w 2021 r. o 4,6%, po niższe o 3,6% w roku ubiegłym. Tych prognoz w styczniu nie zaktualizował. Gorsze perspektywy głównych partnerów handlowych Polski sugerują, że przypuszczenia z jesieni były zbyt optymistyczne. MFW spodziewa się kontynuacji ożywienia w globalnym handlu, które rozpoczęło się już w II połowie ub.r. Międzynarodowa wymiana towarów i usług (w cenach stałych) ma się w tym roku zwiększyć o 8,1 proc. po załamaniu o 9,6% w 2020 r., a w 2022 r. o 6,3%. To właśnie rozwój na globalnym rynku był w ostatnich miesiącach przyczyną sporej odporności polskiej gospodarki na drugą falę epidemii COVID-19 i związane z nią restrykcje (Łukaszewicz 2020, s. 63-85). Odbicie obrotów handlowych to w dużej mierze zasługa szybkiego ożywienia w niektórych spośród największych gospodarek rozwijających się.

Biorąc pod uwagę odwrócenie krzywej dochodowości w 2019 r. i ponownie w 2020 r., oraz zachowania ludzi i władz na pandemię, ekonomiści nie mają wątpliwości czy recesja jest faktem, a debatują tylko o jej skali i przyszłości gospodarki światowej (Sieroń 2020, s. 1).

SWS Jaką politykę prowadzą banki centralne? Niektóre z nich obniżyły stopy procentowe: jako pierwszy w krajach zachodnich pomoc zadklarował Fed, który zredukował stopę funduszy federalnych 3 marca 2020 r. Ściął stopy o 50 punktów bazowych, zamiast o standardowe ćwierć punktu procentowego. Ta niespodziewana decyzja nie tylko nie zatrzymała spadków cen akcji, ale wręcz zwiększyła niepewność na rynkach. Amerykański bank centralny ponownie obniżył stopy procentowe 15 marca, tym razem aż o cały punkt procentowy – do 0–0,25%. Według dr Arkadiusza Sieronia, polityka pieniężna jest bezsilna wobec szoków podażyowych. Koronawirus wpływa na gospodarkę głównie przez zmianę zachowań ludzkich – działania banków centralnych ich nie zmieniają. Część ekspertów uważa, że obniżki stóp procentowych dokonane przez Rezerwę Federalną oraz inne banki centralne (w tym Narodowy Bank Polski) były zbędne i nie pomogą gospodarce dotkniętej pandemią, mogą jednak nasilić wszystkie negatywne skutki niekonwencjonalnej polityki pieniężnej, takie jak nadmierne zadłużenie, czy firmy widmo (Sieroń 2020).

Badania porównawcze ze Skandynawii pokazują, że gospodarki w krajach, które nie wprowadziły lockdownu, w pierwszej fazie epidemii załamały się podobnie jak w krajach, w których wprowadzono masowe restrykcje.

Szwecja jest w Europie najbardziej znanym przykładem kraju, który początkowo próbował radzić sobie z pandemią bez wprowadzania powszechnych ograniczeń. Jak wynika z danych Urzędu Statystycznego Unii Europejskiej, PKB Szwecji spadło w drugim kwartale 2020 roku o osiem procent. W sąsiedniej Danii spadek po wprowadzeniu lockdownu wyniósł 7,1%. Istotnym pozostawał fakt, że przez pewien czas znacznie zakłócone zostały międzynarodowe łańcuchy dostaw. Bezrobocie w Szwecji w czerwcu 2020 wyniosło 9%, wobec 6,7%. w tym samym miesiącu rok wcześniej.

W dłuższej perspektywie kryzys może skutkować m.in. częściowym odwrotem od globalizacji, wyższym zadłużeniem, czy zmniejszeniem różnic w potencjale gospodarczym między UE i Stanami Zjednoczonymi, a Państwem Środka. Pozytywnym skutkiem ubocznym może być przyspieszenie rozwoju gospodarki cyfrowej, w tym rynku usług, np. handlu elektronicznego (Wąsiński, Wnukowski 2020, s. 2).

Czynniki popytowe i podażyowe i ich wpływ na recesję

W związku z pandemią COVID-19 wiele rządów wprowadziło radykalne ograniczenia aktywności społecznej i gospodarczej oraz bariery w przemieszczaniu się. Restrykcje dotknęły ok. połowy ludności świata. Spadła konsumpcja (z wyjątkiem np. zakupów żywności), na czym najbardziej ucierpiał sektor usług, w tym takie

branże jak turystyka, transport i gastronomia. Kryzys spowodowany pandemią ma charakter zarówno popytowy, jak i podażowy. To utrudnia jego zażegnanie i jednocześnie zwiększa skalę tego kryzysu.

Wpływ czynników popytowych na recesję przejawia się w tym, że wiele sektorów zostało zamkniętych, ludzie utracili pracę a tym samym dochody, społeczeństwo zmniejszyło wydatki. Konsekwencją lęku przed epidemią jest więc naturalna tendencja do ograniczania wydatków na dobra trwałego użytku, które nie są konieczne, ale też na wypoczynek, kulturę i sport. Wzrosła niepewność o jutro, zaczęto oszczędzać na „czarną godzinę”, a firmy przestały inwestować. Jednocześnie zmniejszył się eksport.

Strona podażowa kryzysu to lockdown skutkujący zaprzestaniem produkcji, a co za tym idzie braki towarów lub/i wzrost cen niektórych dóbr (np. wzrost cen transportu morskiego), w efekcie czego, gdy koszty produkcji rosną w szeregu branż, tym trudniej im utrzymać się na rynku w warunkach spadającego popytu. Nieobecność pracowników w fabrykach spowodowała zaburzenia w funkcjonowaniu globalnych łańcuchów wartości – rozrzuca procesy produkcji w wielu miejscach na świecie, zarówno w ramach jednej firmy, jak i wielu poddostawców. Utrudnia to utrzymanie produkcji nawet tam, gdzie jeszcze nie obowiązywały restrykcje. Pandemia pokazała, jak bardzo ważne są oszczędności – zarówno te prywatne, jak i publiczne. Ale też unaoczniała ludziom i firmom potrzebę dywersyfikacji – zarówno źródła dochodów, jak i źródła dostaw. Problemem wielu firm było to, że bazowały na jednym azjatyckim poddostawcy.

Pandemia i lockdown podjęty w celu jej ograniczenia, szybko zwiększyły popyt na organizację i zapewnienie pracy i edukacji na odległość, zmniejszając w ten sposób narażenie osób na możliwą transmisję koronawirusa. Rezultatem było przyspieszenie rozwijającej się technologii i jej masowe wykorzystanie. Telepracę wykonuje teraz znaczna część społeczeństwa, co niesie za sobą korzyści nie tylko dla pracownika, ale i pracodawcy. Kolejnym ważnym krokiem jest rozwój nie tylko handlu elektronicznego, e-biznesu z platformami zarówno firm prywatnych, jak i państwowych urzędów. Przy wystarczających nakładach w nowoczesne sieci cyfrowe, kraje mogą uzyskać duży potencjał w zakresie pracy zdalnej i nauczania na odległość. Co ciekawe, jest to też rozwiązanie dla firm zagranicznych, które z jakichś powodów chcą mieć siedzibę firmy w danym kraju (Christodoulakis 2020).

Ciężar przeciwdziałania skutkom pandemii spoczywa głównie na państwach, których rządy wprowadzają pakiety stymulacyjne (np. Niemcy – 1,1 bln euro) oraz na bankach centralnych (amerykański Fed zapowiedział nieograniczony program skupu obligacji, a Europejski Bank Centralny – zakup aktywów o wartości 750 mld euro, z możliwością jego rozszerzenia). UE wspomogła wysiłki państw członkowskich, m.in. przeznaczając środki z unijnego budżetu polityki spójności. MFW i Bank Światowy zaoferowały państwom rozwijającym się łatwiejszy dostęp do finansowania (odpowiednio 50 mld USD i 160 mld USD.) i wezwały państwa rozwinięte do zawieszenia spłaty długów najuboższych krajów.

Pandemia zwiększy wydatki państw na ochronę zdrowia i produkty medyczne na całym świecie, co odbije się na innych pozycjach budżetowych. Finansowanie zwalczania epidemii i pakietów stymulacyjnych, wraz z ograniczeniem przychodów firm spowodowanym recesją, doprowadzi do zwiększenia interwencjonizmu państwowego oraz znacznego wzrostu zadłużenia na świecie – zarówno publicznego, jak i prywatnego. Nadzwyczajne działania banków centralnych, w tym duże obniżki stóp procentowych, zmniejszą koszty obsługi długów, np. pożyczek komercyjnych, ale ograniczą wachlarz możliwych działań tych instytucji i zwiększą ryzyko krachu finansowego, np. poprzez narastanie baniek spekulacyjnych. Z powodu programów skupowania obligacji skarbowych wzrośnie też rola banków centralnych w finansowaniu polityki fiskalnej.

Kluczowa w ograniczeniu zapaści gospodarki będzie współpraca międzynarodowa. Ta jednak jest utrudniona m.in. przez rywalizację USA–Chiny, a co za tym idzie restrykcje handlowe, co będzie mieć wpływ na deeskalację sporu handlowego UE–USA (Wąsiński, Wnukowski 2020, s. 1).

Odpowiedź na kryzys

Polska

Polski eksport na tle innych krajów był bardziej odporny na szok, i to mimo braku wyraźniejszej deprecjacji złotego. Wyjaśnieniem może być m.in. fakt, że polski eksport w większym stopniu niż pozostałych

krajów zaspokaja zagraniczny finalny popyt konsumpcyjny, a relatywnie mniej popyt inwestycyjny, gdzie załamanie popytu inwestycyjnego było prawdopodobnie silniejsze niż popytu konsumpcyjnego. (Baran 2020).

Tarcza Antykryzysowa to pakiet rozwiązań przygotowanych przez rząd premiera Mateusza Morawieckiego, który ma ochronić państwo i obywateli przed kryzysem wywołanym pandemią. Opiera się na pięciu filarach: ochronie miejsc pracy i bezpieczeństwie pracowników, finansowaniu przedsiębiorców, ochronie zdrowia, wzmocnieniu systemu finansowego oraz inwestycjach publicznych. Rząd liczy, że Tarcza ustabilizuje polską gospodarkę, a także da jej impuls inwestycyjny (Olko 2020). Szacowane jest, że wartość wsparcia oferowanego w ramach Tarczy Antykryzysowej i Tarczy Finansowej wyniesie ponad 312 mld zł, z czego 7,5 mld zł na ochronę zdrowia, 30 mld zł na bezpieczeństwo pracowników, 30 mld zł na program inwestycji publicznych, 70,3 mld zł na wzmocnienie systemu finansowego, a 74,2 mld zł na finansowanie przedsiębiorstw. (Hirsch 2021). Narodowy Bank Polski, obniżył stopy procentowe do zera po to, aby rząd mógł pożyczać pieniądze taniej. Aktywna polityka fiskalna może łagodzić recesję, nawet jeśli nie jest w stanie usunąć jej przyczyn. Z kolei aktywna polityka monetarna może sprawić, że koszty polityki fiskalnej będą na tyle małe, iż nie będą znaczącą przeszkodą na drodze do ożywienia, które kiedyś w końcu nastąpi. To jaki będzie rok 2021 będzie zależeć głównie od modelu polityki fiskalnej (Hirsch 2021).

Rada Polityki Pieniężnej utrzymała stopy procentowe na rekordowo niskim poziomie. Główna stopa procentowa NBP od maja ub.r. wynosi 0,1 proc. Argumentem na rzecz podwyżki stóp procentowych mogłoby być zaskakujące przyspieszenie inflacji w marcu. Wyniosła ona 3,2% rocznie, po 2,4% w lutym (Siemionczyk 2021).

Elastyczność firm, umiejętność dostosowania się do zmieniających się warunków, była jedną z ważnych przyczyn dobrej kondycji polskiej gospodarki w trakcie pierwszej fali kryzysu. 10% polskich eksporterów będących uczestnikami globalnych łańcuchów wskazało, że bierze udział w ich przenoszeniu z Chin, a kolejne 13% widziało szansę udziału w tym procesie.

Tarcza antykryzysowa miała trzy filary. Pierwszym było wsparcie fiskalne w postaci umorzeń podatków, dopłat do pensji i innych ulg – znane instrumenty wykorzystywane także w poprzednim kryzysie, czyli w 2009 roku. Drugim filarem były transfery pieniężne (częściowo zwrotne) od Polskiego Funduszu Rozwoju. Trzecim były instrumenty kredytowe od Banku Gospodarstwa Krajowego.

Efektom wprowadzenia tarcz antykryzysowych było utrzymanie bardzo niskiej stopy bezrobocia i ograniczenie skali recesji. Bezrobocie wzrosło tylko o 1 punkt procentowy, do ok. 6,3% (licząc bezrobocie rejestrowane po usunięciu wyników sezonowych), podczas gdy po upadku Lehman Brothers wzrost wyniósł 2 punkty procentowe, przy dużo większym poziomie wyjściowym. Polska doświadczyła jednej z płytszych recesji w Unii Europejskiej, a według prognoz Oxford Economics, w najbliższych latach będzie jednym z niewielu krajów UE, w których epidemia nie wywrze trwałego wpływu na poziom PKB i dochodów.

Drugim istotnym efektem wprowadzenia programów antykryzysowych był znaczny wzrost długu publicznego – z ok. 46% PKB do ok. 56-59%. W przyszłości będzie to generować koszty w postaci konieczności konsolidacji fiskalnej, najprawdopodobniej przez podwyżki wybranych podatków. Wzrost długu jest jednak znacznie mniej kosztowny dla gospodarki polskiej i obywateli niż potencjalny wzrost bezrobocia, do którego doszłoby bez pomocy fiskalnej dla firm (Morawski 2021).

Względnie dobre wyniki Polski na tle pozostałych państw są częściowo odzwierciedleniem ekspansyjnej polityki fiskalnej prowadzonej przez polski rząd w 2020 r. Różne programy subwencji dla przedsiębiorców oraz osób fizycznych, w postaci dużych transferów pieniężnych, osłabiły spadek popytu globalnego i w efekcie produkcja w Polsce nie zmniejszyła się tak bardzo jak w innych państwach Grupy Wyszehradzkiej, na Łotwie i w Estonii. Takie działania pomocowe mają z natury rzeczy charakter krótkookresowy i funkcjonują przy założeniu wystąpienia końca epidemii w niedalekiej przyszłości. Gdyby pandemia miała się utrzymać kilka lat, to nie jest możliwe wspieranie branż poprzez regularne transfery pieniężne. W takiej sytuacji niezbędna będzie zmiana struktury gospodarek i może się okazać, że funkcjonowanie niektórych ich gałęzi będzie niepewne. Na przykład centra rozrywkowo-eventowe, biura turystyczne, przewoźnicy, mogą nie utrzymać się w nowej rzeczywistości obfitującej w szereg restrykcji utrudniających a nawet zakazujących działalności gospodarczej. Te dziedziny gospodarki, w których istnieją duże koszty stałe funkcjonowania przedsiębiorstw,

przy niskim popycie, ograniczeniach działania i groźbie lockdownu mogą przestać istnieć, niezależnie od wsparcia rządowego (Niedziółka, Próchniak 2020).

Według Jerzego Kropiwnickiego, członka RPP: „*Wzrost PKB w 2021 r. wyniesie ok. 3%, w polskiej gospodarce widać dużo czynników proinflacyjnych od strony kosztowej, podażowej i popytowej, ale w najbliższych miesiącach nie postawię wniosku o zmiany stóp procentowych, gdyż priorytetem polityki gospodarczej powinno być niedopuszczenie do kryzysu*”. (Tuszyński 2021s, s. 1).

Według prognoz, dzięki środkom z unijnego Funduszu Odbudowy tempo wzrostu PKB Polski w 2021 r. może być wyższe o 0,6-2,0 punktów procentowych względem scenariusza bazowego, a w 2022 r. o 1,7-2,1%. Dodatkowe finansowanie może podwyższyć poziom PKB Polski do 2026 r. łącznie o 3,5-8,2%. W ramach Funduszu Odbudowy i jego Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (Recovery and Resilience Facility) do Polski może trafić ponad 23,9 mld euro dotacji i ponad 34,2 mld euro pożyczek. Żeby sięgnąć po te fundusze, każde państwo musi przygotować swój Krajowy Plan Odbudowy (KPO). W Polsce tym procesem kierowało Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. KPO będzie przełożeniem tych pieniędzy na konkretne reformy, programy i inwestycje (Deloitte 2021).

Dane z lutego 2021 r. wskazują, że po trzecim kwartale (kiedy europejska gospodarka zaczęła odbijać się od pandemicznego dna, a np. Szwecja zanotowała dodatni odczyt PKB), w kwartale czwartym wszystkie kraje ponownie znajdują się na minusie. Wtedy też gospodarka Polski skurczyła się o 2,8 proc. w porównaniu z analogicznym kwartałem rok wcześniej. To wynik relatywnie dobry na tle UE, chociaż są też kraje, które wypadły lepiej od nas. W czołówce (przed Polską) znalazły się: Litwa, Łotwa, Rumunia, Finlandia, Szwecja i Słowenia, a spoza UE - również Norwegia. Na drugim końcu zestawienia znalazła się natomiast Hiszpania, ze spadkiem 9,1% rok do roku (Kolany 2021).

Rozporządzenie Rady Ministrów o przedłużeniu Tarczy branżowej na marzec i kwiecień, w zakresie przepisów dotyczących dofinansowań wynagrodzeń i dotacji, weszło w życie w poniedziałek 31.04 br. Regulacje dotyczące świadczenia postojowego i zwolnienia ze składek ZUS będą obowiązywać od 4 maja 2021 r. Na przedsiębiorców za marzec rząd przeznaczył ok. 3 mld zł, a na pomoc za kwiecień ok. 7 mld zł. Na samą pomoc branżową od 1 października 2020 r. przeznaczono w różnych formach wsparcia ok. 50 mld zł.

Grecja

Do tej pory debatę publiczną w Grecji na temat skutków pandemii dla gospodarki zalewały głównie przygnębiające prognozy dotyczące recesji, grożące bankrutstwem wielu firm oraz rosnąca fala bezrobocia, która ponownie najbardziej uderza w młodych. Warto na początku zwrócić uwagę, że w kwestii lockdownu kraju rząd grecki przyjął jedne z najostrzejszych restrykcji w Europie. Oczywiście jest, że musiały pojawić się natychmiastowe inicjatywy wsparcia krajowego i europejskiego dla zagrożonych sektorów, pracowników i przedsiębiorstw, zanim kryzys przyniesie trudne do naprawienia skutki. Zasoby jednak nie są niewyczerpane, ani na szczeblu krajowym, ani europejskim -nawet po wdrożonych przez Radę Europejską w lipcu 2020 r. planach, kiedy to ustanowiono Europejski Fundusz Odbudowy i Zrównoważonego Rozwoju.

Turystyka jest najważniejszą gałęzią greckiej gospodarki. W roku 2020 r. odnotowano znaczny spadek wpływów w porównaniu ze szczytem z 2019 r. Istotny jest fakt, że większość usług turystycznych w Grecji świadczą małe i bardzo małe firmy. W rzeczywistości wzrosły one w ostatnich latach, ponieważ na rynek weszło wielu nowych przedsiębiorców, głównie zajmujących się najmem krótkoterminowym. Po dokonaniu znacznych inwestycji w renowację swoich lokali, w związku z dużym wzrostem oczekiwanym w 2020 roku, jednostki te z trudem wytrzymują długi okres zamknięcia się na turystów i zawieszania kredytów. Według najnowszych danych, sezon turystyczny w Grecji w 2021 r. rozpocznie się 14 maja, turystyka ma się ożywić, ale nie w takim stopniu, aby pokryć straty z 2020 r. Roszczenia o pomoc i rekompensaty z budżetu państwa są bardzo duże. W takim przypadku, pozostałe środki na nową infrastrukturę i inwestycje produkcyjne zostaną drastycznie ograniczone, a ambicje dotyczące długoterminowej odbudowy Grecji pójdą w zapomnienie (Dretta 2020, s.1). W miarę upływu czasu wpływ pandemii zaczyna przejawiać się także w funkcjonowaniu innych gałęzi greckiego przemysłu, takich jak produkcja stali czy tekstyliów. Obie branże w głównej mierze

bazowały na produkcji zaspakajającej zamówienia pochodzące z państw europejskich, które w ostatnim czasie zostały drastycznie zmniejszone albo w całości anulowane (Szajbel 2020).

W 2020 r. w Grecji nastąpił bardzo silny spadek PKB, bo o -9,5%. Koronawirus ograniczył (a często całkowicie zlikwidował) podróże lotnicze. Restrykcje dotyczące zakazu wjazdu i wyjazdu obywateli, obowiązek kwarantanny, niepewność związana z potencjalnymi ograniczeniami w przemieszczaniu się oraz w działalności hoteli doprowadziła do gwałtownego spadku wyjazdów turystycznych (Niedziółka, Próchniak 2020).

Biorąc pod uwagę ekonomiczną przeszłość tego kraju, słaba sytuacja Grecji nie powinna dziwić, gdyż państwo to wiele lat temu pogrążyło się w kryzysie spowodowanym m.in. złą sytuacją w finansach publicznych. W efekcie poziom długu publicznego osiągnął niepokojące rozmiary. W 2019 r. dług publiczny brutto stanowił w Grecji 181% PKB, co było najgorszym wynikiem w całej UE (dla porównania w drugim pod względem wysokości długu publicznego, we Włoszech, w 2019 r. dług ten stanowił 135% PKB, a w będącej na trzecim miejscu Portugalii 117% PKB, zaś w pozostałych państwach UE nie przekraczał 100% PKB. Tak wysoki poziom długu publicznego był istotną przeszkodą w uzyskaniu przez Grecję szybkiego wzrostu gospodarczego.

Niemcy

Na skutek wprowadzonych restrykcji niemiecka gospodarka drastycznie skurczyła się w 2020 roku, bo aż o 5%. Spadek ten był jednak mniejszy niż oczekiwano.

Opublikowane 14.01.2021 r. dane Federalnego Urzędu Statystycznego (Destatis) pokazują, że gospodarka radziła sobie stosunkowo dobrze w porównaniu z niektórymi innymi krajami europejskimi, częściowo dzięki prężnej bazie produkcyjnej Niemiec. Spadek produktu krajowego brutto (PKB) był również mniejszy niż przewidywali analitycy i mniej dotkliwy niż rekordowy spadek o -5,7 % w 2009 roku podczas światowego kryzysu finansowego. Zdaniem ekspertów, sektor produkcyjny częściowo zrekomensował załamanie w sektorze usług, a przemysł silnie odbił się po okresie restrykcji w pierwszej fali pandemii w marcu i kwietniu. Mimo to ograniczenia te nie pozostały bez wpływu na niemal wszystkie obszary gospodarki. Korzystnie wypada jednak gospodarka Niemiec w porównaniu z prognozami dla Francji, Włoch i Hiszpanii, gdzie Europejski Bank Centralny przewiduje spadek PKB odpowiednio o 9,3, 9,0 i 11,1 procent.

Produkcja została w dużej mierze wyłączona z ostatniego lockdownu, który wprowadzono w Niemczech w listopadzie 2020 r. i przedłużono do końca stycznia 2021 r. Obostrzenia, których celem jest ograniczenie infekcji, koncentrowały się przede wszystkim na sektorze usług i ograniczaniu kontaktów międzyludzkich. Fakt, że fabryki pozostawały otwarte, pozwalał na utrzymanie ciągłości linii produkcyjnych, jednak i to, chociażby ze względu na absencję chorych pracowników było zakłócone (Słonimski 2021).

Pomoc jaką zaproponowało państwo swoim obywatelom to: dokapitalizowanie i zakup udziałów w spółkach dotkniętych przez wirusa za pośrednictwem Funduszu Stabilizacji Gospodarczej; zamiar kontrolowania pandemii, w tym fundusz dla szpitali na pokrycie strat dochodów i wyższych kosztów; bezpośrednie dotacje dla zagrożonych jednoosobowych działalności gospodarczych i mikroprzedsiębiorstw; utrzymanie osób zatrudnionych, poprzez rozszerzenie programu skróconych świadczeń pracowniczych; rozszerzenie dostępu do zasiłków socjalnych (na dziecko, dla osób niepełnosprawnych etc.), zniesienie zasad ustalania kryterium dochodów i włączenie osób prowadzących działalność na własny rachunek; dodatkowe wydatki na ustawowe ubezpieczenie zdrowotne i długoterminowe ubezpieczenie zdrowotne. Ponadto, przewidziano: dodatkowe inwestycje w sektor prywatny - 3,1 mld EUR rocznie w latach 2021–2024; rozszerzenie finansowania kapitału zwiększonego ryzyka na start-upy, firmy technologiczne i małe firmy podczas kryzysu spowodowanego pandemią; odroczenie zapłaty bezpośredniego podatku dochodowego od osób prawnych; odroczenie zapłaty podatków pośrednich i składek na ubezpieczenia społeczne. (Łyjak, Śmigiel 2020, s. 37-38).

Łotwa

Gospodarka łotewska rozwijała się w ostatnich latach w sposób zrównoważony. Obecny kryzys wywołany przez Covid-19 wstrząsnął również gospodarką, dlatego łotewski rząd zatwierdził już znaczące środki wsparcia dla łotewskich firm i pracowników, a także innych grup społecznych, aby zmniejszyć negatywny wpływ

pandemii i gospodarkę. W tym celu zapewniono dodatkowe fundusze, by zapewnić solidną podstawę do dalszego rozwoju gospodarczego. Przeznaczono je na wsparcie firm w czasie przestoju i ich pracowników; dopłaty do wynagrodzeń; dotację na przepływ kapitału obrotowego; wsparcie dla samozatrudnionych, w tym dla branży kosmetycznej; wydłużenie terminu płatności podatku; zasiłki chorobowe dla rodziców dzieci uczących się i rodziców dzieci niepełnosprawnych, opiekunów i osób niepełnosprawnych. Ponadto wdrożono pomoc osobom bezrobotnym, tj. zasiłek w wysokości 180 euro, organizację płatnych robót publicznych i prac sezonowych dla osób bezrobotnych. Wsparcie skierowano też do instytucji kultury – muzeów, teatrów i wielu innych (Brusbarde 2021).

Włochy

Rząd Włoch przyjął dekret, zgodnie z którym wyda 32 mld euro na walkę ze skutkami trzeciej fali pandemii. Trzy miliony firm włoskich otrzymają średnio po 3700 euro wsparcia. Z kolei na pomoc dla pracowników i walkę z ubóstwem przeznaczono 8 miliardów euro. W dekrete zapisano 5 mld euro na służbę zdrowia, w tym na zakup szczepionek. Włoska Rada Ministrów podjęła także decyzję o anulowaniu długów podatkowych w wysokości do 5 tysięcy euro, a pochodzących z lat 2000-2010 dla osób, których dochody roczne nie przekraczają 30 tysięcy euro.

Bezpośrednimi działaniami rządu włoskiego było obniżenie podatków i składek dla wszystkich firm w sektorach poważnie dotkniętych przez COVID-19 (turystyka i rozrywka, transport, restauracje i bary, kultura, sport, edukacja, masowe wydarzenia rozrywkowe) i wszystkich firm poniżej 2 milionów EUR (łącznie 2,4 mld EUR); 50% ulgi podatkowej na koszty dezynfekcji; odliczenie darowizn na rzecz zwalczania Covid-19; zawieszenie wygasających terminów zapłaty podatków. Ponadto wprowadzono następujące działania na rzecz utrzymania osób zatrudnionych i wspierania bezrobotnych: wstrzymanie zwolnień dla wszystkich pracowników na dwa miesiące, niezależnie od rodzaju umowy, w tym zwolnień z przyczyn ekonomicznych; rozszerzenie mechanizmów ubezpieczeń od utraty pracy dla wszystkich sektorów, regionów i pracowników; dodatek w wysokości 600 EUR dla osób prowadzących własną działalność, a dla wszystkich pracowników, którzy nie wykonują telepracy dodatek w wysokości 100 EUR przy górnej granicy dochodu wynoszącej 40000 EUR; dla pracujących rodziców - 600 euro zasiłku. Dużym wyzwaniem dla Włoch były także dodatkowe wydatki związane z opieką zdrowotną, tj. wsparcie Narodowego Funduszu Ratunkowego, zatrudnienie 20 000 dodatkowych pracowników w sektorze sanitarnym i wojsku; wsparcie oddziałów intensywnej terapii; dotacje dla firm produkujących sprzęt ochronny; koszty odroczenia przejścia na emeryturę personelu medycznego (Łyjak, Śmigiel 2020, s. 39-40).

Bułgaria

W maju 2020 r. Rada Ministrów Bułgarii zatwierdziła i przekazała do realizacji „Program gwarancji portfelowych na wsparcie płynności mikro, małych i średnich przedsiębiorstw dotkniętych sytuacją kryzysową i epidemią Covid-19” (zaktualizowany 4.11.2020r.). Cel programu to udzielenie przez Narodowy Bank Bułgarii gwarancji na rzecz banków komercyjnych, które z kolei utworzą portfele kredytowe dla mikro, małych, średnich i dużych przedsiębiorstw dotkniętych skutkami pandemii, zapewniając płynność pożyczkobiorców, obniżając zabezpieczenia pożyczek oraz obowiązujące oprocentowanie roczne o 0,8%. Program jest otwarty dla wszystkich sektorów gospodarki i wdrażany przez partnerskie banki komercyjne w całym kraju. Gwarancje udzielone przez Narodowy Bank Bułgarii obejmują istniejące już pożyczki, a także nowe finansowanie obrotowe i inwestycyjne (Bułgarski Bank Rozwoju 2020).

Zmiany w programie, przyjęte przez Radę Ministrów w grudniu 2020 r. dają możliwość wsparcia większej liczby osób, w tym tych, które kiedyś były na urlopie bezpłatnym, pozostawionych bez umowy o pracę i skierowanych do urzędów pracy. Decyzją z dnia 05.03.2021 r. zatwierdzono zwiększenie budżetu programu. Państwo będzie pokrywać część wynagrodzeń osób pracujących w przedsiębiorstwach dotkniętych koronawirusem i zagrożonych zwolnieniami (Milcheva 2020).

Francja

5 czerwca 2020 r., minister gospodarki i finansów Francji oraz sekretarz stanu ds. cyfryzacji, ogłosili plan wsparcia dla firm technologicznych, które zostały poważnie dotknięte kryzysem. Plan przewidywał cykliczne środki wsparcia publicznego w postaci inwestycji, pożyczek i pomocy, aby przedsiębiorstwa te mogły nadal rozwijać się i wprowadzać innowacje (Le Maire, O 2020). Kwota, jaką planowano przeznaczyć oscylowała na 150 milionów euro w zależności od potrzeb wielkość tego funduszu miała zostać zwiększona w 2021 roku do ponad 500 mln euro. Aby wesprzeć przedsiębiorstwa w stopniowym wznowieniu działalności w czerwcu 2020 r. podjęto nowe środki w celu złagodzenia warunków płatności podatku dochodowego od osób prawnych i wkładu do wartości dodanej przedsiębiorstw. Rząd Francji wdrożył w kwietniu 2020 r. wyjątkowy mechanizm gwarancji wsparcia bankowego finansowania przedsiębiorstw na kwotę 300 mld euro. W celu uwzględnienia szczególnej sytuacji hoteli, kawiarni, restauracji, przedsiębiorstw w sektorze turystyki, imprez, sportu i kultury powołano Fundusz Solidarności dysponujący pomocą w kwocie 1,32 mld euro. Z Funduszu Solidarności mogły także skorzystać firmy budowlane i zajmujące się obrotem nieruchomości. (Ministerstwo Gospodarki i Finansów Francji 2020). Przedsiębiorstwa, których w marcu 2021 r. obroty spadły od 20 do 50%, miały prawo ubiegać się o pomoc w wysokości do 1500 euro. Jeżeli strata obrotów jest większa niż 50%, kwota pomocy z Funduszu Solidarności wynosiła albo 10 000 euro albo miała stanowić 20% obrotu referencyjnego, w granicach 200 000 euro. Są to bary, restauracje, kina, muzea. Emmanuel Macron zapowiedział, że od czerwca 2021 roku pomoc z Funduszu Solidarności będzie się stopniowo zmniejszać. Równoległe państwo stworzyło system pokrycia kosztów stałych przedsiębiorstw najbardziej dotkniętych kryzysem, które wahają się od 70 do 90% w zależności od liczby pracowników. (Maurel 2021).

Ponadto rząd francuski zobowiązał się do: odroczenia i anulowania podatków i składek na ubezpieczenie społeczne dla firm i niezależnych pracowników mających trudności finansowe; zawieszenia spłaty kredytów korporacyjnych na minimum sześć miesięcy; odroczenia opłat za usługi komunalne i czynsz dla małych firm o przychodzie poniżej 1 mln EUR, które straciły 70% lub więcej swoich dochodów, zwolnienie z podatku dochodowego i składek na ubezpieczenie społeczne za nadgodziny przepracowane przez pracowników do maksymalnej kwoty 7500 EUR rocznie; zwrot ulg podatkowych (w tym dla start-upów) i zwrot trzymiesięcznych wniosków o ulgę VAT. Inne środki w zakresie wsparcia płynności to: gwarancja publiczna na pożyczki specjalnie dla startupów - 2 mld EUR; gwarancje z wewnętrznych przesunięć w ramach budżetu - 0,5 mld EUR; kredyty dla „strategicznych podmiotów gospodarczych” w celu umocnienia ich kapitału lub zabezpieczenia długu – 20 mld EUR (Łyjak, Śmigiel 2020, s. 44).

Podsumowując, w odwołaniu do teorii ekonomii można powiedzieć, że prowadzona przez banki centralne państw Europy Środkowej i Wschodniej polityka pieniężna oraz prowadzona przez rządy tych państw polityka fiskalna była właściwie słuszną w obliczu pandemii koronawirusa. Ekspansyjna polityka pieniężna i fiskalna to skuteczne metody przeciwdziałające załamaniu się popytu globalnego i recesji. Osłabiły one spadek produkcji i zatrudnienia oraz wzrost bezrobocia na skutek kryzysu epidemiologicznego.

Co dalej?

Ponad rok po wybuchu kryzysu pandemicznego kwestie debaty publicznej na świecie są nieco inne niż na jego początku. Wszyscy, nawet w krajach, które z powodzeniem poradziły sobie z pandemią, zdają sobie sprawę, że ma miejscowe „zmęczenie materiału” w społeczeństwie i mają nadzieję, że wkrótce nastąpi koniec problemu. Obywatele – przynajmniej w krajach rozwiniętych gospodarczo - czekają teraz na powstrzymanie pandemii masowymi szczepieniami, a nie środkami ograniczającymi mobilność. Szybkością jest to w dużej mierze rodzaj wyścigu - kraje prowadzą własne kampanie szczepień (Kozieł 2020), które są mniej lub bardziej skuteczne, w zależności od podawanych dawek, używanej infrastruktury i chęci populacji do zaszczepienia. Sytuacja pokazuje, że masowe szczepienia są (razem ze strategią „zero covid”) jedynym sposobem na w miarę normalne życie, a wraz z nim na powrót gospodarki do stanu sprzed pandemii.

W ocenie MFW, na koniec 2021 r. jeszcze w 150 krajach PKB na mieszkańca będzie niższy niż na zakończenie 2019 r. Rok później ta liczba zmaleje do 110. Powrót do poziomu rozwoju z 2019 r. będzie dopiero

porządkiem rekonwalescencji. Jej zakończeniem byłby powrót na ścieżkę wzrostu gospodarczego sprzed pandemii, na co liczyć mogą tylko nieliczne kraje. MFW szacuje, że PKB tych państw na koniec 2022 r. będzie już tylko o niespełna 2% niższe niż byłby, gdyby nie wybuch pandemii. Dla porównania, PKB całej strefy euro będzie o około 4% mniejszy, a w krajach Ameryki Łacińskiej ta luka wyniesie niemal 7%.

Trwający już ponad rok kryzys wywołany pandemią i konieczność wprowadzenia kwarantanny zmobilizowały rządy do uruchomienia pakietów antykryzysowych. Niezależnie od różnic poszczególnych gospodarek zestaw problemów do rozwiązania jest zbliżony.

Kryzys płynnościowy, wywołany zaprzestaniem produkcji towarów i usług, w pierwszej fazie uwidocznił się poprzez zatory płatnicze. Problemem jest rozliczenie strat spowodowanych zaniechaniem lub ograniczeniem produkcji w okresie kwarantanny. Powrót na przedkryzysową ścieżkę wzrostu gospodarczego stanowi wyzwanie dla rządów i banków wielu krajów.

Każdy z wymienionych problemów wymaga innych instrumentów lub odmiennego zastosowania uniwersalnych narzędzi polityki gospodarczej. Właściwa polityka gospodarcza powinna zwracać uwagę nie tylko na krótkoterminowe efekty osłabienia zjawisk kryzysowych, ale również na długofalowe skutki zastosowanych instrumentów, które mogą się okazać kosztowne z punktu widzenia powrotu na zrównoważoną ścieżkę wzrostu gospodarczego. Na uwadze należy mieć skalę obciążeń sektora finansów publicznych.

Na pierwszej linii walki z kryzysem płynnościowym powinny znaleźć się banki. Pobudzenie ich aktywności wymaga dostarczenia płynności przez bank centralny oraz stworzenie mechanizmów pokrywania części ryzyka kredytowego przez sektor publiczny. Aktywne funkcjonowanie funduszy inwestycyjnych i ubezpieczeniowych powinno ułatwić emitowanie krótkoterminowych papierów komercyjnych. Kryzys płynnościowy powinien zostać opanowany poprzez aktywne działanie sektora bankowego, ale wspartego właściwą polityką banku centralnego.

Zasadniczym celem jest utrzymanie podmiotów gospodarczych w takiej kondycji, by straty poniesione w okresie kwarantanny nie były hamulcem powrotu na ścieżkę wzrostu gospodarczego. W przypadku gospodarstw domowych w okresie uchylania kwarantanny jest to powrót konsumpcji, pomimo straty dochodów, do poziomu przedkryzysowego. W odniesieniu do przedsiębiorstw jest to odbudowa poziomu produkcji i zatrudnienia do poziomu sprzed kryzysu. Zwiększenie skłonności do wydawania wymaga neutralizacji wpływu bieżącego zadłużenia. Zwiększając zdolność kredytową lub wprowadzając instrumenty kreujące dochód permanentny można to osiągnąć, jednak wymaga to zaangażowania finansów publicznych.

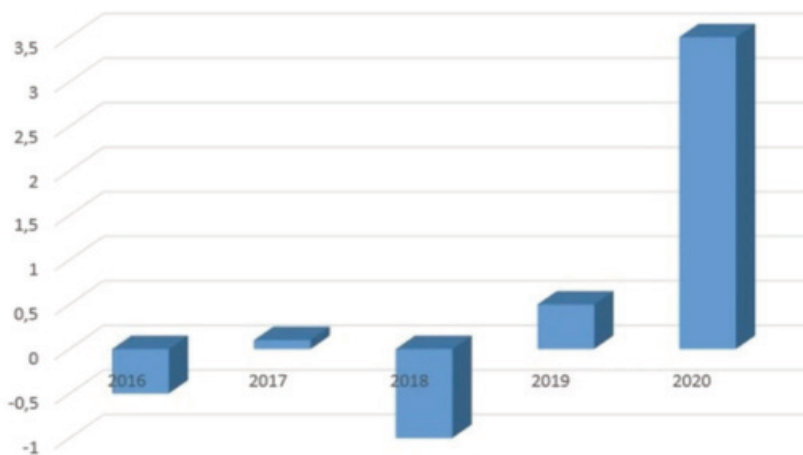
Osiągnięcie przedkryzysowego poziomu produkcji i zatrudnienia nie oznacza automatycznego wejścia na ścieżkę zrównoważonego wzrostu. Duża część prywatnego zadłużenia będzie skoncentrowana w branżach, które najbardziej ucierpiały w okresie kwarantanny. Część tego zadłużenia zostanie przejęta przez finanse publiczne, więc dług publiczny wraz z przejętym długiem sektora prywatnego będzie obciążony deficytem z okresu kwarantanny.

Neutralizacja zadłużenia będzie niełatwym do rozwiązania problemem dla krajów europejskich, już w większości poważnie zadłużonych. Gwałtowna redukcja długu poprzez uzyskanie pierwotnej nadwyżki budżetowej może być dla nich ryzykowną strategią. Podwyższenie podatków lub obniżenie wydatków socjalnych może zahamować wzrost gospodarczy.

Trwająca epidemia koronawirusa weryfikuje dotychczasowe warunki rozwoju. Czasowe i strukturalne ograniczenia prowadzonej działalności gospodarczej wpłyną na stronę popytową i podażową, wywołując skutki, których skala i zakres są trudne do przewidzenia. Pandemia koronawirusa może rozpocząć kryzys gospodarczy na świecie, zmienić kontekst i uwarunkowania dotychczasowych procesów, tj. globalizacji, regionalizacji, może przerwać funkcjonujące łańcuchy dostaw i zmienić warunki konkurencyjności regionów i państw, ale też może sprzyjać rozwojowi pewnych branż – farmaceutycznej, IT; może wreszcie zmienić sposób funkcjonowania podmiotów i zachowań konsumentów. Z pewnością sposób i głębokość reakcji są zależne nie tylko od prowadzonej polityki gospodarczej, pieniężnej i fiskalnej oraz od osiągniętego poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego, ale również od potencjału gospodarczego państwa.

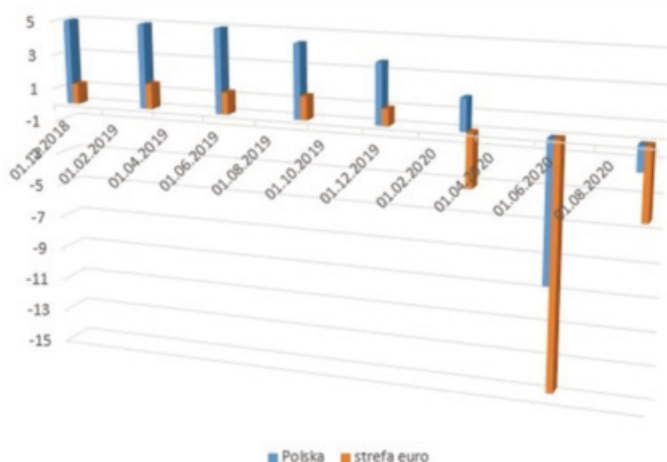
Zakończenie

Decyzje rządów poszczególnych państw wiązały się z ogromnymi bezpośrednimi kosztami fiskalnymi oraz pieniężnymi, które mocno uszczupliły budżety i spowodowały wzrost ich zadłużenia. Podjęte środki były niezbędne i z pewnością poskutkowały ograniczeniem długoterminowych szkód dla gospodarki i finansów publicznych. Najpopularniejszym rozwiązaniem było wsparcie przedsiębiorców preferencyjnymi kredytami i gwarancjami dla banków prywatnych. Większość państw skorzystała zarówno z tego modelu, jak i wsparcia za pomocą państwowych instytucji. W niektórych państwach, jak np. w Polsce, rząd wsparł przedsiębiorców kredytami jedynie w formie publicznej poprzez Bank Gospodarstwa Krajowego. Głównymi beneficjentami pomocy były zazwyczaj małe i średnie działalności gospodarcze oraz osoby samozatrudnione. Subwencje zazwyczaj racjonowano, warunkując ją stopniem utraty obrotów. Pojawiały się również programy specjalnie przeznaczone dla danych branż, jak np. pomoc dla sektora turystycznego i gastronomii czy grup zawodowych, jak rolnicy. Często wprowadzano możliwość zawieszenia spłaty dotychczasowych kredytów. Rzadko natomiast państwa decydowały się na pomoc bezzwrotną. Z wybranych krajów były to Niemcy i Francja, które oferowały takie środki jedynie niektórym niewielkim podmiotom, ograniczyć zmuszonym do zamknięcia lub ograniczenia działalności ze względu na decyzje władz. Organy administracyjne państw członkowskich przede wszystkim przeznaczały środki na utrzymanie ciągłości zatrudnienia. Wysokość subwencji była uzależniona od różnych czynników. Włochy zastosowały dopłaty do pensji w postaci ryczałtu, bez względu na wysokość pensji. W wielu krajach wprowadzono ułatwienia dla osób, które straciły pracę poprzez rozszerzenie świadczeń o nowe kategorie osób, czy też zastosowano konstrukcję tak zwanej „krótkiej pracy”, polegającej na współfinansowaniu pensji zatrudnionego przez państwo. Niektóre państwa członkowskie wprowadziły w czasie lockdownu mechanizmy przejściowe dla „tymczasowo bezrobotnych” osób pozostających bez pracy. Wszystkie wybrane państwa członkowskie zastosowały wprowadzenie odroczeń płatności podatków oraz zeznań podatkowych przypadających na czas pandemii. Między innymi we Francji obniżono także niektóre podatki. Trudno ocenić, które państwa wprowadziły skuteczniejsze bądź mniej tarcze antykryzysowe. Na tę chwilę brak jest jeszcze całościowych raportów oraz porównań w tym zakresie. W regionie Europy Środkowo-Wschodniej Polska wprowadziła jedno z najlepszych i najsilniejszych środków pomocy dla przedsiębiorstw i pracowników. Państwem, które wprowadziło zdecydowanie największą tarczę antykryzysową były Niemcy, zarówno pod względem nominalnym, jak i w stosunku do swojego PKB. Nie jest to zaskakujące, gdyż jest to największa gospodarka Unii Europejskiej. Zaskoczeniem jest drugie miejsce pod względem stosunku skali pomocy do PKB, które zajęła Polska.

Rycina 1. Skok rachunku obrotów bieżących jako udział w PKB (w proc.) Źródło: <https://businessinsider.com.pl/finanse/podsumowanie-2020-r-w-gospodarce-i-na-rynkach-5-wykresow/mnyb9d5>, dostęp 24.04.2021 r.

Polityka pieniężna banków centralnych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w dobie epidemii koronawirusa była – ogólnie biorąc – właściwa w 2020 r. Banki centralne wielu państw obniżyły wprowadziły obniżki stóp procentowych. Począwszy od marca 2020 r., stopy procentowe kształtowały się na niskim poziomie. Jest to prawidłowy sposób prowadzenia polityki pieniężnej w obliczu recesji, w celu pobudzenia popytu globalnego. Chociaż dodatni wzrost gospodarczy w badanych państwach nie wystąpił w 2020 r., to jednak ekspansyjna polityka pieniężna spowodowała, że recesja nie była przynajmniej aż tak głęboka. W 2020 r. w badanych państwach nastąpił gwałtowny wzrost wydatków publicznych. Udział wydatków państwa w PKB zwiększył się we wszystkich analizowanych państwach między 2019, a 2020 r. W niektórych państwach ten wzrost był ogromny i wyniósł prawie 10 punktów procentowych. Przykładowa, bardzo silnie ekspansyjna polityka budżetowa miejsce prowadzona była w 2020 r. w Polsce. Gwałtowny wzrost wydatków

Rycina 2. Dynamika PKB w Polsce i strefie euro (w procentach). Źródło: <https://businessinsider.com.pl/finanse/podsumowanie-2020-r-w-gospodarce-i-na-rynkach-5-wykresow/mnyb9d5>, dostęp 24.04.2021 r.

Tabela 1. PKB i główne składniki (produkcja, wydatki i dochody). Opracowanie własne na podstawie https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_GDP_custom_78848/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=7681260e-2f75-4cd7-a153-02fc89543f2c, dostęp 22.07.2021 r.

Kraj	04.2019	01.2020	02.2020	03.2020	04.2020	01.2021
Belgia	0,6	-3,3 (t)	-11,9 (t)	11,8 (t)	-0,1 (t)	1,1
Bulgaria	0,6	0,4 (t)	-10,1 (t)	4,3 (t)	2,2 (t)	2,5
Czechy	0,6	-3,4	-8,9	6,8	0,7	-0,3
Dania	0,1	-0,7	-6,3	6,0	0,9	-1,0
Niemcy	0,0	-2,0 (t)	-9,7 (t)	8,7 (t)	0,5 (t)	-1,8 (t)
Irlandia	1,0	3,1	-1,4	8,3	-5,2	8,6
Grecja	-0,1 (t)	-0,5 (t)	-12,9 (t)	3,8 (t)	3,4 (t)	4,4 (t)
Hiszpania	0,4 (t)	-5,4 (t)	-17,8 (t)	17,1 (t)	0,0 (t)	-0,4 (t)
Francja	-0,3	-5,9	-13,2	18,5	-1,5	-0,1
Włochy	-0,4	-5,7	-12,9	15,9	-1,8	0,1
Litwa	0,0	-2,3	-7,0	6,9	1,1	-1,7
Węgry	1,4	-0,4	-14,5	9,7	2,8	2,0
Austria	-0,5	-2,6	-10,6	11,6	-3,1	-1,1
Polska	0,2	-0,2	-8,9	7,5	-0,5	1,1
Portugalia	0,7 (t)	-4,0 (s)	-14,0 (s)	13,4 (s)	0,2 (s)	-3,2 (s)
Rumunia	0,9 (t)	0,7 (t)	-11,8 (t)	5,5 (t)	4,6 (t)	2,9 (t)
Szwajcaria	0,4	-1,7	-6,8	7,2	0,1	-0,5
Szwecja	0,1	0,9	-7,8	7,4	0,0	0,8

publicznych jest efektem wdrażania rozmaitych programów pomocy dla przedsiębiorstw i gospodarstw domowych w celu ochrony miejsc pracy i zapewnienia odpowiednich poziomów dochodów w związku z epidemią koronawirusa.

Bibliografia

- Adjustment of parliamentary activity to covid-19 outbreak and the prospect of remote sessions and voting*, European Center for Parliamentary Research and Documentation Summary request 4354 and 4346, 20.04.2020 r.
- Anand P. 2020. Economic Policies for COVID-19, *IZA Policy Paper* No. 156, April, <http://ftp.iza.org/pp156.pdf> [dostęp 08.08.2021].
- Baran J., *Szok podażowy i popytowy. Oto załamanie handlu zagranicznego na tle kryzysu z lat 2008 –2009*, <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/7805401.zalamanie-handlu-zagranicznego-na-tle-kryzysu-z-lat-2008-2009.html> [dostęp 02.05.2021].
- Begg D., Dornbusch R., Fischer S., Verasca G. 2004. *Makroekonomia*, Warszawa.
- Brusbarde B., *Przedsiębiorczość w czasach Covid-19*, makroekonomika.lvivnemejdarbiba-covid-19-gada-krize-un-atbildes [dostęp 29.04.2021].
- Bukowski S. I. 2011. Globalna recesja i kryzys finansowy czy kryzys ekonomii?, *Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica* 248.
- Christodoulakis N., *Restart po pandemii*. <https://www.dianeosis.org/2020/12/-epanekinisi-meta-tin-pandimia> [dostęp 29.07.2021].
- Dobosiewicz Z., Olszewski T. 1987. *Geografia ekonomiczna świata*, Warszawa, PWE.
- Dretta I., *Turystyka i pandemia*, <https://www.dianeosis.org/2020/11/tourismos-kai-pandimia/> [dostęp 24.04.2021].
- Hirsch R., *Pierwsza recesja w Polsce od trzydziestu lat. Ale mogło być gorzej*, <https://businessinsider.com.pl/pierwsza-recesja-w-polsce-od-trzydziestu-lat-ale-moglo-byc-gorzej/kg6p8qg> [dostęp 24.03.2021].
- Jakobsen S., *Świat wytrącony z równowagi. Zapnijcie pasy!*, <https://www.forbes.pl/gospodarka/koronawirus-na-swiecie-pesymistyczne-prognozy-gospodarcze-saxo-banku/hfn6y8e> [dostęp 24.04.2021].
- Jak wyglądają tarcze antykryzysowe w państwach Grupy Wyszehradzkiej. Ciekawe analizy ekspertów*, <https://wpolityka.pl/polityka/497280-jak-wygladaja-tarcze-antykryzysowe-w-panstwach-grupy-v4> [dostęp 24.04.2021].
- Łukaszewicz Ad. 2020. Analiza krótko- i długoterminowych skutków pandemii COVID-19, [w:] *Zmieniający się świat a globalizacja*, red. Kleer J., Prandecki K., Warszawa.
- Koniec lockdownu promykiem nadziei dla gospodarki*, <https://www.dw.com/pl/koniec-lockdownu-promykiem-nadziei-dla-gospodarki/a-56560958> [dostęp 04.04.2021].
- Kolany K., *Inwestycje i zapasy napędziły polski PKB*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/PKB-Polski-III-kwartal-2021-dane-finalne-8233816.html> [dostęp 30.11.2021].
- Kozieł H. 2020. *Szczepionkowa euforia*, Rzeczpospolita, nr 264.
- Kudelska A., *Koronawirus w UE – tymczasowe ramy prawne umożliwią udzielanie przedsiębiorcom dodatkowej pomocy publicznej w związku z COVID-19*, <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/59222:koronawirus-w-ue-tymczasowe-ramy-prawne-umozliwiajace-udzielanie-przedsiębiorcom-dodatkowej-pomocy-publicznej-w-zwiazku-z-pandemia-covid-19> [dostęp 09.03.2021].
- Le Maire B., O C., *Plan wsparcia dla firm technologicznych*, https://www.economie.gouv.fr/files/files/directions_services/covid19-soutien-entreprises/2190-109%20-%20PlanTech%20-%20Dossier%20de%20presse.pdf [dostęp 28.04.2021 r.]
- Łyjak J., Śmigiel M., *Koronawirus a gospodarka UE. Wpływ na wybrane kraje Unii Europejskiej*, https://newdirection.online/2018-publications-pdf/Koronawirus_a_gospodarka_Wp%C5%82yw_na_wybrane_kraje_Unii_Europejskiej_Impact_of_the_covid_19_pandemic_on_selected_EU_countries-Maciej_%C5%9Amigiel_Jakub_%C5%81yjak-ND_Raport.pdf [dostęp 24.03.2021].
- Malinowski D., 2016. *Gospodarka rynkowa*, Warszawa.
- MacKenzie D. 2021. *Covid-19: pandemia, która nie powinna była się zdarzyć i jak nie dopuścić do następnej*, Poznań.
- Maurel L., *Wsparcie kosztów stałych dla firm: Kogo dotyczy?* <https://leconommerces.fr/prise-en-charge-des-couts-fixes-des-entreprises-qui-est-concerne/> [dostęp 24.07.2021].
- Milcheva E., *Koronawirus: jakie środki podejmuje rząd bułgarski*, <https://www.dw.com/bg/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%80%D1%83%D1%81-%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%B2%D0%B8-%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BC%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/a-52783915> [dostęp 20.03.2021].
- Morawski I., *Rząd pod lupą*, <https://klubjagiellonski.pl/2021/03/05/opanowana-recesja-lecz-bez-nadzoru-parlamentu-polityka-gospodarcza-na-czworke/>;
- Niedziółka D., Próchniak M. 2020. Sytuacja ekonomiczna w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w dobie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2, *Prace IES* 15/2020, Lublin.
- Niemiecka gospodarka skurczyła się w 2020 roku o 5 procent*, <https://www.dw.com/pl/niemiecka-gospodarka-skurczy%C5%82a-si%C4%99-w-2020-roku-o-5-procent/a-56221122> [dostęp 24.03.2021].
- Nikolaïdis I., *Jak przebiega szczepienie? Historie z czterech krajów* <https://www.dianeosis.org/2021/04/pos-proxoraiei-o-emioliastos/> [dostęp 29.04.2021].
- PKB Polski. W najbliższych dwóch latach gospodarka nadgoni straty*, <https://www.money.pl/gospodarka/pkb-polski-w-najblizszych-dwoch-latach-gospodarka-nadgoni-straty-6588607382440065a.html> [dostęp 30.04.2021].

- Siemionczyk G., *Stopy zostają rekordowo niskie. Czy złoty wciąż jest za mocny?* <https://www.rp.pl/Finanse/210409613-Stopy-zostaja-rekordowo-niskie-Czy-zloty-wciaz-jest-za-mocny.html> [dostęp 27.04.2021].
- Sieroń A., *Czy pandemia Covid-19 spowoduje zapaść globalnej gospodarki?*, <https://uni.wroc.pl/czy-pandemia-covid-19-spowoduje-zapasc-globalnej-gospodarki/> [dostęp 27.04.2021].
- Stawicka A., Stawicki R. 2020. *Pandemia Covid-19. Sytuacja w wybranych krajach europejskich*. Kancelaria Senatu. Opracowanie tematyczne-680, Warszawa, <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/186/plik/ot-680.pdf> [dostęp 22.04.2021].
- Szajbł M., *Koronawirus spowalnia grecki przemysł*, <https://greece.trade.gov.pl/aktualnosci/308098,koronawirus-spowalnia-grecki-przemysl.html>.
- Szwedzkie podejście do koronawirusa nie oplaca się gospodarce, <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/7779991,koronawirus-szwedzka-wplyw-na-gospodarke-norwegia-porownanie.html> [dostęp 18.04.2021].
- Tuszyński R., *Jerzy Kropiwnicki z RPP: wzrost PKB w 2021 roku wyniesie ok. 3 proc., dużo czynników proinflacyjnych w polskiej gospodarce*, <https://alebank.pl/jerzy-kropiwnicki-z-rpp-wzrost-pkb-w-2021-roku-wyniesie-ok-3-proc-duzo-czynnikow-proinflacyjnych-w-polskiej-gospodarce/?id=364919&catid=25926> [dostęp 2.04.2021]
- Wąsiński M., Wnukowski D. 2020. *Skutki pandemii COVID-19 dla gospodarki światowej*, Biuletyn PISM nr 84 (2016) 20 kwietnia 2020 r. https://www.pism.pl/publikacje/Skutki_pandemii_COVID19_dla_gospodarki_swiatowej [dostęp 19.04.2021].
- Wierciszewski M., *Co w 2020 r. zdarzyło się w gospodarce i na rynkach. Wszystko na pięciu wykresach*, <https://businessinsider.com.pl/finanse/podsumowanie-2020-r-w-gospodarce-i-na-rynkach-5-wykresow/mnyb9d5> [dostęp 22.04.2021].
- Deloitte. *Polska gospodarka może włączyć piąty bieg. Kolejne organizacje wzywają rząd do dialogu*, <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/fundusze/fundusz-odbudowy-ue-wplyw-na-polska-gospodarke-i-pkb/skqb4> [dostęp 20.03.2021].
- Preventive and sanitary measures in parliaments following the covid-19 outbreak*, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/competition/state_aid/what_is_new/State_aid_decisions_TF_and_107_2b_107_3b_107_3c.pdf [dostęp 25.04.2021].
- <https://covid19.gov.lv/ekonomika/atbalsts-kulturas-nozares-uznemejiem> [dostęp 25.04.2021].
- <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/coronavirus/10-things-against-covid-19>;
- European Commission, *European Economic Forecast, Spring 2020*, [w:] https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/125_en.pdf [dostęp 26.04.2021].
- https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/articles/2021/html/ecb.ebart202101_03~c5595cd291.en.html [dostęp 28.04.2021].
- <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>; [dostęp 21.04.2021].
- <https://www.gov.pl/web/tarczaantykryzysowa> [dostęp 02.05.2021].
- <https://covid19.gov.lv/atbalsts-sabiedribai/ekonomika/socialis-atbalsts-arkartejas-situacijas-laika> [dostęp 15.04.2021].
- <https://bbr.bg/bg/produkti-i-uslugi/produkti/finansova-podkrepa/antikrizisna-programa-v-podkrepa-na-biznesa/> [dostęp 26.04.2021].
- <https://www.economie.gouv.fr/covid19-soutien-entreprises/pret-garanti-etat-elargissement-nouveaux-beneficiaires> [dostęp 19.04.2021].
- <https://www.economie.gouv.fr/covid19-soutien-entreprises/fonds-solidarite-prets-garantis-etat-donnees-acces-libre#> [dostęp 25.04.2021].
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/recesja;3966496.html> [dostęp 01.05.2021].
- <https://www.poradnikzdrowie.pl/zdrowie/choroby-zakazne/mapa-koronawirus-w-polsce-na-swiecie-aktualne-statystyki-aa-a1XG-B8Ws-AYMe.html> [dostęp 29.06.2021].